

Григорій Андріанович / З.Т. Франко // Українська мова. Енциклопедія. – К. : Вид.-во "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана, 2000. – С. 271. 9. Чапленко В.К. Українська літературна мова (XVII – 1917 р)/ Василь Чапленко. – Нью-Йорк, 1955. – 328 с.

Шевченко Л.Л., к. філол. н.

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ПОНЯТТЯ "ЖЕРТВА" У ТЕКСТІ НОВОГО ЗАВІТУ

У статті розглянуто мовні засоби формування концепту "жертва" у тексті Нового Завіту.

Ключові слова: концепт, жертва, Новий Завіт.

The article discusses the linguistic tools used to form the "victim" concept in the New Testament text.

Keywords: concept, victim, the New Testament.

В статье рассмотрены языковые средства формирования концепта "жертва" в тексте Нового Завета.

Ключевые слова: концепт, жертва, Новый Завет.

З найдавніших часів жертви грали важливу роль в богослужіннях різних народів. Однак в різних релігіях в обряд жертвоприношення вкладався різний смисл – від примітивного бажання ублажити божество, пропонуючи йому дари, до вираження вдячності, відданості, демонстрації власної нікчемності. Про значення жертвоприношень Бог повідав Ізраїлю після його звільнення із єгипетського рабства, коли біля гори Синай народ прийняв від Господа Закон, який установлював число і види угодних Богові жертв, а також порядок їх принесення.

За словами апостола Павла, старозавітні жертви були "образом і тінню" діянь Христа (Євр. 8. 5) [8]. У якості такого "образу" вони були встановлені на час дії Старого Завіту, тільки "до часу направи" (Євр. 9. 10), тобто до приходу Ісуса Христа. Провіщаючи життя і смерть Ісуса Христа і лише в цьому зв'язку набуваючи смислу, старозавітні жертви повинні були

підготувати народ Ізраїлю до приходу очікуваного Месії. На прикладі старозавітних жертвоприношень стає зрозумілим, яким чином вони повинні були підготувати народ Божий до появи Христа, Який, як Агнець Божий, один тільки міг принести жертву, здатну дати викуплення і спасіння. Будучи одкровенням Божого замислу спасіння, старозавітні жертви мають неминуще значення і для християн.

Одним із центральних біблійних понять є поняття "жертва". Проходячи червоною лінією через Старий і Новий Завіти, ідея жертвоприношення є носієм провідних смислів Святого Письма. Для з'ясування текстового навантаження цього поняття доцільно звернутися до концептуального аналізу біблійного тексту. Дослідження концептів – актуальний напрям сучасної лінгвістики, оскільки саме цей ракурс дозволяє розглядати слово в контексті культури, пізнання і комунікації. Концепт розуміється нами як метод аналізу, "який передбачає виявлення концептів, моделювання їх на основі концептуальної спільності засобів їх лексичної репрезентації в узусі й тексті" [2, с. 3].

Концепт як одиниця концептосфери є багатовимірним утворенням, смисл якого спирається на понятійний базис знака, закріплений в його лексичному значенні, "включає в себе крім предметної (понятійної) і психологічної (образної та ціннісної) віднесеності всю комунікативно значиму інформацію: внутрішньосистемну, прагматичну та етимологічну" [4, с. 47].

Термін "концепт" знаходить широке застосування в різних областях лінгвістичної науки "для адекватного позначення змістовної сторони мовного знака, який зняв би функціональну обмеженість традиційних значення і смислу і в якому б органічно злилися логіко-психологічні і мовознавчі категорії" [3, с. 5]. Він увійшов в понятійний апарат лінгвокультурології, когнітивістики, семантики, психолінгвістики та ін. На сьогодні існує декілька підходів до вивчення концептів. "Безумовним "лідером" тут є концептуальні дослідження, які знаходяться на перетині когнітивної та лінгвокультурології" [5, с. 5].

Представники лінгвокогнітивного напрямку (О. Бабушкін, М. Болдирев, І. Голубовська, В. Жайворонок, О. Кубрякова,

З. Попова, О. Селіваноа. Ю. Степанов, І. Стернін та ін.) інтерпретують концепт як мисленнєве утворення, як одиницю оперативної свідомості, що закріплює і моделює пізнавальний досвід людини. У рамках культурології (С. Воркачов, В. Жайворонок, В. Карасик, Д. Лихачов, В. Маслова, Г. Слишкін, Ю. Степанов, В. Телія, Л. Чернейко та ін.) концепт розглядається в рамках проблеми "мова – свідомість – культура" з погляду його місця в системі цінностей, функцій в житті людини, етимології, історії. Він постає як посередник, який здійснює взаємодію між людиною і культурою.

Концепти вербалізуються і стають частиною семантичного простору мови, отримуючи для свого вираження систему мовних знаків: "Семантика слів, вільних словосполучень і фразеологізмів, структурних і позиційних схем речень, текстів являє собою важливе і достатньо повне джерело інформації про концепти" [6, с. 10]. Як відзначає Г. Якушева, "кожний концепт може бути по-різному розшифрований в залежності від щохвилинного контексту та індивідуальності концептоносія" [7, с. 394].

Концепт є складним утворенням, що неодноразово підкреслюється в ряді робіт лінгвістів (М. Болдирев, С. Воркачов, В. Карасик, В. Колесов, В. Маслова, М. Пименова, З. Попова, Ю. Степанов, Й. Стернін та ін.). Багатокомпонентна і багатошiroва структура концепту може бути виявлена через аналіз мовних засобів її репрезентації. Дослідники концептів розробили методику поетапного дослідження концептів текстовими засобами: 1) виявлення набору ключових слів тексту; 2) опис позначуваного концептуального простору; 3) визначення базового концепту (концептів) описаного концептуального простору [1, с. 83]. Л. Бабенко підкреслює, що "вивчення концептосфери тексту (або сукупності текстів одного автора) передбачає узагальнення всіх контекстів, у яких живляються ключові слова – носії концептуального смислу – з метою виявлення характерних властивостей концепту" [1, с. 85].

Мета дослідження – описати особливості формування концепту "жертва" системою мовних засобів Нового Завіту.

Поняття "жертва" має одне з найважливіших смислових навантажень у картині світу Святого Письма. Аналіз його

концептуального простору дає можливість з'ясувати його смислове навантаження, виявити основні ідеї, детерміновані його функціонуванням у тексті. Концепт складається з компонентів, тобто "окремих ознак об'єктивної або суб'єктивної дійсності, які диференційовано відображені в його змісті й розрізняються за ступенем абстракції" [6, с. 17]. При цьому ми опираємося на спосіб концептуалізації текстових смислів, що визначаються найближчим контекстом, який формується дистрибутивними зв'язками лексеми, що має статус імені концепту. Його функцію виконує мовна одиниця (слово, словосполучення, фразеологізм і т. ін.), яка виражає концепт в найбільш повному обсязі та найбільш загальній формі. До уваги беруться синтагматичні, парадигматичні і дериваційні зв'язки цієї одиниці як найбільш значимої для вербалізації концептуальної моделі, які детермінують її компонентний простір, тобто в кінцевому підсумку концепт співвідносний з планом вираження лексико-семантичної парадигми.

Жертвоприношення, які до цього часу існують у представників деяких культур, протягом усієї історії людства були широко поширеною практикою. Їх мета – ублаження і умилоствлення того чи іншого божества, вираження вдячності за подані блага або свого роду їх "купівля". Супроводження свого прохання принесеною жертвою вважається підставою на право отримати бажане. Вважається також, що принесенням жертви можна схилити божество на свій бік і отримати божественне благословіння.

Про значення жертвоприношень Бог повідомив ізраїльському народові після їх звільнення з єгипетського рабства. Таким чином у старозавітні часи ізраїльтяни приносили в жертву Богу тварин у відповідності із Законом, який Господь дав Мойсею. Це зведення законів стало основою Завіту, який виділив ізраїльтян із інших народів і дозволив їм вважати себе народом, посвяченим Богові. Тим самим хоча, як і всі інші люди, сини Ізраїлеві не були вільні від гріха, Бог повелів їм приносити жертви, з допомогою яких вони повинні бути підтверджувати свою вірність завіту, отримувати прощення за порушення Божих заповідей і завіту. Цієї традиції свято дотримувалися і в часи

земного життя Спасителя. У тексті Євангелія функціонування поняття "жертва" демонструє ряд словживань, сукупність яких складає план вираження певного лексико-семантичного поля. Мовне втілення концепту здійснюється шляхом використання ряду найменувань, які формують уявлення про те, що ізраїльський народ приносить жертви Богові. Функцію імені концепту виконує при цьому в більшості випадків лексема "жертва". Наприклад: *І сказав Йому книжник: Добре, Учителю! Ти поправді сказав, що Один Він, і нема іншого, окрім Нього, і що Любити Його всім серцем, і всім розумом, і всією душею, і з цілої сили, і що Любити свого ближнього, як самого себе, це важливіше за всі цілопалення й жертви!* (Мар. 12:32-34); *А першого дня Опрісноків, коли пасху приношено в жертву, сказали Йому Його учні: Куди хочеш, щоб пішли й приготували ми Тобі пасху спожити?* (Мар. 14:12); *А коли за Законом Мойсея минулися дні їхнього очищення, то до Єрусалиму принесли Його, щоб поставити Його перед Господом, як у Законі Господнім написано: Кожне дитя чоловічої статі, що розкриває утробу, має бути посвячене Господу, і щоб жертву скласти, як у Законі Господньому сказано, пару горличат або двоє голубенят* (Лук. 2:22-25); *Того часу прийшли були дехто, та й розповіли Йому про галілеян, що їхню кров Пілат змішав був із їхніми жертвами. Ісус же сказав їм у відповідь: Чи ви думаєте, що оці галілеяни, що так постраждали, грішніші були від усіх галілеян? Ні, кажу вам; та коли не покається, то загинете всі так!* (Лук. 13:1-3); *І настав день Опрісноків, коли пасху приносити в жертву належало. І послав Він Петра та Івана, говорячи: Підіть, і приготуйте нам пасху, щоб її спожили ми* (Лук. 22:7,8); *Тоді взяв Павло мужів отих, і назавтра очистився з ними, і ввійшов у храм, і звістив про виконання днів очищення, так, аж за кожного з них була жертва принесена* (Дії 21:26).

Словом "жертва" в Євангелії позначається як уся система жертвоприношень, так і практично будь-які (за винятком деяких, що мають певну назву) жертви, так само як і жертви, які приносилися в певних випадках, і ті, які священникам і звичайним людям дозволялося вживати як їжу. Як синонімічні найменування

для досліджуваного поняття у Новому Завіті виступають також слова "дар" і "кров". Наприклад: *Бо коли б на землі перебував, то не був би Він священиком, бо тут пробувають священики, що **дари** приносять за Законом (Євр. 8. 4); Кожен бо первосвященик, що з-між людей вибирається, настановляється для людей на служіння Богові, щоб приносити **дари** та жертви за гріхи, і щоб міг співчувати недосвідченим та заблудженим, бо й сам він перейнятий слабкістю. І тому він повинен як за людей, так само й за себе самого приносити жертви за гріхи (Євр. 5:1-3); При такому ж урядженні до першої шкіни входили завжди священики, правлячи служби Богові, а до другої раз на рік сам первосвященик, не без **крові**, яку він приносить за себе й за людські провини. Святий Дух виявляє оцим, що ще не відкрита дорога в святиню, коли ще стоїть перша шкіня (Євр. 9:6-8); Маємо жертівника, що від нього годуватися права не мають ті, хто шкіни служить, бо котрих звірят **кров** первосвященик уносить до святині за гріхи, тих м'ясо палиться поза табором (Євр. 13:10-12).*

Використання слова "кров" при формування концептуального поля досліджуваного поняття є закономірним. Серед найважливіших встановлених старозавітним Законом видів жертв лише одна була безкровною: хлібне принесення, яке розглядалося як доповнення до жертви всеспалення. Кров тварини проливалася за викуплення гріхов однієї людини, нехай навіть цілого народу, але все одно це було очищення тимчасове і часткове. Повністю змити гріхи гріхи всього людства, всі, які здійснились і здійснюються, могла тільки досконала жертва, кров єдиного безгрішного – Сина Божого. За словами апостола Павла, старозавітні жертви були "образом і тінню" (Євр. 8. 5) діяння Ісуса Христа. В якості такого "образу" вони були встановлені на час дії Старого Завіту "до часу направи" (Євр. 9. 10), тобто до часу приходу Христа. Старозавітні жертви, які передвіщали життя і смерть Ісуса Христа і тільки в такому зв'язку набували смислу, повинні були підготувати народ Ізраїля до приходу обіцяного Месії.

Таким чином структура концепту "жертва" в досліджуваному тексті детермінується також контекстами для найменування Ісуса Христа. Одними із найчастотніших є фрагменти, які свідчать, що у

Новому Завіті як жертва за гріхи людей був принесений Ісус Христос. Старозавітні жертви повинні були підготувати народ Ізраїля до появи Спасителя, Який тільки один міг принести жертву, здатну дати людям викуплення і спасіння. Наприклад: *А за них Я посвячую в жертву Самого Себе, щоб освячені правдою стали й вони* (Іван. 17:19); *...що Його Бог дав у жертву примирення в крові Його через віру, щоб виявити Свою правду через відпущення давніших вчинених гріхів* (Рим. 3:25); *Отож, очистьте стару розчину, щоб стати вам новим тістом, бо ви прісні, бо наша Пасха, Христос, за нас у жертву принесений* (1 Кор. 5:7); *...і поведіться в любові, як і Христос полюбив вас, і видав за нас Самого Себе, як дар і жертву Богові на приємні пахощі* (Еф. 5:2); *...що потреби не має щодня, як ті первосвященики, перше приносити жертви за власні гріхи, а потому за людські гріхи, бо Він це раз назавжди вчинив, принісши Самого Себе* (Євр. 7:27); *...бо інакше Він мусив би часто страждати це від закладин світу, а тепер Він з'явився один раз на схилку віків, щоб власною жертвою знищити гріх* (Євр. 9:26).

Також концепт "жертва" трактується у причинно-наслідковій парадигмі, асоціюючись із поняттям "гріх", тобто Ісус Христос приніс Себе в жертву за гріхи людей. Гріхопадіння перших людей порвало зв'язок їх та їхніх нащадків із Богом. У тих випадках, коли приносилися одночасно декілька старозавітних видів жертв, першими приносились жертви за гріхи, а потім уже інші. За гріхом неминуче слідує смерть ("заплата за гріх – смерть" (Рим. 6. 23)), тому – за милосердною постановою Бога – дозволялося, щоб замість грішника померла жертва, оплативши своїм життям його гріх. Чи могла тварина, яка не мала ніякого відношення до гріховного вчинку, замінити людину, знімати гріх з людини, створеної за образом і подобою Бога? "...бо тож неможливе, щоб кров биків та козлів здіймала гріхи!" (Євр. 10:4). Старозавітна жертва сама по собі була безсилою, вона ставала дієвою лише завдяки новозавітній жертві Ісуса Христа, на яку вказувала. Святе Письмо учить нас дивитися на смерть Ісуса Христа як на викупну жертву за гріхи людства. Таким чином у тексті Євангелія поняття "жертва" знаходить свою подальшу реалізацію завдяки активному

концептовірному функціонуванню лексеми "гріх", яке формує його смислове наповнення. Таким чином подальша конкретизація досліджуваного концепту здійснюється через фрейм: "Ісус Христос приніс Себе в жертву за гріхи людей". Наприклад: *А Він за гріхи світу приніс жертву один раз, і назавжди по Божій правиці засів, далі чекаючи, аж вороги Його будуть покладені за підніжка Його ніг (Євр. 10:12); ...що Його Бог дав у жертву примирення в крові Його через віру, щоб виявити Свою правду через відпущення давніше вчинених гріхів (Рим. 3:25); ...бо інакше Він мусів би часто страждати ще від закладин світу, а тепер Він з'явився один раз на схилку віків, щоб власною жертвою знищити гріх (Євр. 9:26); Бо Христос увійшов не в рукотворну святиню, що була на взір правдивої, але в саме небо, щоб з'явитись тепер перед Божим лицем за нас, і не тому, щоб часто приносити в жертву Себе, як первосвященик увіходить у святиню кожнорічно із кров'ю чужою, бо інакше Він мусів би часто страждати ще від закладин світу, а тепер Він з'явився один раз на схилку віків, щоб власною жертвою знищити гріх. І як людям призначено вмерти один раз, потім же суд, так і Христос один раз був у жертву принесений, щоб понести гріхи багатьох, і не в справі гріха другий раз з'явитися тим, хто чекає Його на спасіння (Євр. 9:24-28); Бо як ми грішимо самовільно, одержавши пізнання правди, то вже за гріхи не знаходиться жертви, а страшливе якесь сподівання суду та гнів палючий, що має пожерти противників. Хто відкидає Закона Мойсея, такий немилосердно вмирає при двох чи трьох свідках, скільки ж більшої муки, – додумується? – заслуговує той, хто потоптав Сина Божого, і хто кров заповіту, що нею освячений, за звичайну вважав, і хто Духа благодаті зневажив! (Євр. 10:26-29); Наступного дня Іван бачить Ісуса, що до нього йде, та й каже: Оце Агнець Божий, що на Себе гріх світу бере! (Іван. 1:29). Останній фрагмент демонструє синонімічний зв'язок концепту "жертва" зі словом Агнець, яке є одним із імен Ісуса Христа і представляє одну зі сторін Його місії – бути покутною жертвою за гріхи людей, якою у старозавітному Законі був агнець.*

Концептуальне поле досліджуваного поняття формується контекстами, взаємозв'язаними загальним семантичним компонентом на позначення освячення, формуючи таким чином фрейм із смисловим наповненням: "Христос приніс Себе в жертву, щоб освятити людей". Мовна експлікація цього напрямку осмислення досліджуваного концептуального утворення базується на використанні в контекстах слова "освячувати" і служить для вираження мети принесення жертви Ісусом Христом: звільнення людей від влади гріха, освячення їх. Наприклад: *У цій волі ми **освячені жертвоприношенням тіла Ісуса Христа один раз*** (Євр. 10:10); *А Він за гріхи світу приніс **жертву один раз**, і назавжди по Божій правиці засів, далі чекаючи, аж вороги Його будуть покладені за підніжка Його ніг. Бо **жертвоприношенням** одним вдосконалив Він тих, хто **освячується*** (Євр. 10:12-14); *А за них Я посвячую в **жертву Самого Себе**, щоб **освячені правдою** стали й вони* (Іван. 17:19); *У цій волі ми **освячені жертвоприношенням тіла Ісуса Христа один раз*** (Євр. 10.10).

Іншими засобами вербалізації концепту "жертва" є одиниці на позначення абстрактних, духовних понять духовності, святості, добродійності, спільності, служіння, хвали та ін. Такі засоби стали текстотвірними для формування фрейму: "У Новому Завіті Бог закликає послідовників Христа, християн, служити, приносити духовні жертви". Ці жертви полягають в повній покорі Ісусу Христу, служінні Йому, хвалі, добродійності та спільності. Наприклад: *Тож **благаю вас, браття, через Боже милосердя, повіддавайте ваші тіла на **жертву живу, святу, приємну Богові, як розумну службу**** вашу, і не стосуйтеся до віку цього, але **перемініться відновою вашого розуму, щоб пізнати вам, що то є воля Божа, добро, приємність та досконалість*** (Рим. 12:1-3); *І самі, немов те каміння живе, **будуйтеся в дім духовий, на священство святе, щоб приносити **жертви духовні, приємні для Бога через Ісуса Христа. Бо стоїть у Писанні: Ось кладу Я на Сіоні Камея вибраного, наріжного, дорогоцінного, і хто вірує в Нього, той не буде осоромлений!***** (1 Петр. 2:5,6); *... бо постійного міста не маємо тут, а шукаємо майбутнього! Отож, завжди приносимо*

Богові жертву хвали, цебто плід уст, що Ім'я Його славлять. Не забувайте ж і про добротинність та спільність, бо жертви такі вгодні Богові (Євр. 13:14-16).

Отже, поняття "жертва", будучи одним із ключових Біблії, є важливою частиною її концептуальної системи. Воно представляє багатовимірне утворення, в якому акумульована інформація про різні аспекти його функціонування в тексті. У ході аналізу мовних засобів, які формують концептуальні поля досліджуваного поняття, з'ясовано, що базовими для його текстової реалізації є компоненти "Ісус Христос", "гріх", "освячення", "духовність". Таким чином у концепції жертви втілюється думка про те, що Ісус Христос став жертвою за гріхи людей, щоб вони були освячені і приносили йому духовні жертви.

Представлений у дослідженні підхід до опису мовних характеристик концептів дозволяє з'ясувати всю палітру змісту основних біблійних понять, пов'язану з їх роллю і місцем в системі основних тем та ідей Святого Письма.

1. Бабенко Л.Г. Лингвистический анализ художественного текста : учебник для вузов по спец. "Филология" / Л.Г. Бабенко, И.Е. Васильев, Ю.В. Казарин. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2000. – 534 с.
2. Болотнова Н.С. Поэтическая картина мира и её изучение в коммуникативной стилистике текста / Н.С. Болотнова // Сибирский филологический журнал. – Новосибирск. – 2003. – № 3-4. – С. 198-207.
3. Воркачев С.Г. Концепт как "зонтиковый термин" / С.Г. Воркачев // Язык, сознание, коммуникация. – Вып. 24. – М., 2003. – С 5-12.
4. Воркачев С.Г. Концепт счастья: понятийный и образный компоненты // С.Г. Воркачев. – Известия РАН. Серия лит-ры и языка. – 2001. – Т. 60. – № 6. – С. 47-58.
5. Пименова М.П., Кондратьева О.Н. Концептуальные исследования. Введение: учебное пособие / М.П. Пименова, О.Н. Кондратьева. – М. : Флинта, 2011. – 176 с.
6. Попова З.Д. Понятие концепт в лингвистических исследованиях / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж, 1999. – 30 с.
7. Якушева Г.В. Концепт / Г.В. Якушева // Литературная энциклопедия терминов и понятий. – М., 2001. – С. 394.
8. Цитати наводяться за текстом: Біблія або книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької наново перекладена / Пер. І. Огієнка. – К., 1992. – 1255 с.